

ELŐREVALÓ JEGYZÉSEK.

§. 1.

Gondolatinkat a' jelenvalókkal közölhetjük *beszéd* által: de a' távolvalókkal, és az utánnunk élőkkel nem. Ezt *írás* által tselekedhetjük, mely kétféle: *chirographica*, vagy, kézzel való írás; és *typographica*, vagy, typus által való írás, másképpenn *nyomtatás*.

§. 2.

Mikor kezdtek írni az emberek? nem bizonyos. Abbann tsak nem közönségesenn megegyeznek a' Histórikusok, hogy az nem előtte: hanem utánna esett az Özönvíznek; és, a' mit arról Flavius Josephus beszél*, mivel a' Szent Írásbann semmi nyoma nintsen: méltánn költeménynek tartódhatik. Kik találták pedig fel ezt a' megbetsúlhetetlen mesterséget? ahhoz inkább hozzá lehet vetni. Mert noha *Taut* vagy *Thout*, a' kit valamely régi mythus ízerint az írás első feltalálójának mondanak, némelyektől, kik között van Tacitus is**, Egyiptomi Papnak; másoktól Phoeniciai embernek

A

tar-

tartatik: mindazáltal, sokkal több ok van reá, hogy ez a' ditsósság a' Phoeniciaiaké legyen, mint akármely más Nemzeté az akkori Világban. Lásd a' Köz. Históriát a' Phoeniciaiakról. §. 4.

* *Josephus* Antiqu. Jud. L. I. C. 2. azt mondja: hogy a' *Seth* maradéki az ő *Astronomica* observatioikat két oszlopokra írták; mellyek között egyik téglából, másik kőből volt: hogy akármely veszedelem érje a' földet, akár tűz, akár víz, egyik megmaradjon.

** *Tacitus* Annal. L. XI. c. 14. az első értelem mellett áll; a' midőn így szól: „*Aegyptii litterarum semet inventores perhibent; inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tanquam reppererint, quos acceperant*“.

§. 3.

A' festésnek régibbnek kell lenni az írás mesterségénél. Mert bizonyos, hogy minekelőtte írni tudtak volna az emberek: mindent testi dőlgek ábrázatjában adtak elő. Erre pedig festés kívántatott. A' testi dőlgeknek ilyen kiábrázolása vagy festése, mely egészenn mást jelentett, mint a' mit a' szemnek mutatott, neveztetik *Symbolica*, és *Hieroglyphica* Írásnak*.

* *Hieroglyphicon* két szóból van öszvetéve; *γραφω*, *vájok*, *metfzek*; és *ἱερον*, *szent*: mint: hogy ezzel az írás nemével, főképpenn a' Szent, vagy Vallásbeli dőlgeknek kijelentésére éltek, és mivel titok volt, a' mennyiben csak a' Papok tudtak hozzá.

§. 4.

A' *Symbolica* vagy *Hieroglyphica* Írásbann, minden jellel egy egy dolog, sőt sokszor, egész sor gondolkodás ábrázoltatt ki. Illyen jelekkel ma is élnek a' Chínaiak*; illyen jelekkel való írást találtak a' Spanyolok is az Amérikiaknál, de a' mellyeket boszorkányságoknak gondolván, megégettek. Főképpenn szokásbann vólt ez az Egyiptomiaknál**, kiknek Obeliscusainn, máig illyen jeleket láthatni. Illyenekkel van béírva ama legnevezetesebb monumentum is, a' *Mensa Isiaca****, mely a' Turini Királyi Archivumbann tartatott.

* p. o. ha ezt a' ízót akarják leírni: *Kerefszén*; egy *gytkot* festenek.

** Corn. Tac. L. XI. c. 14. „Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant, et antiquissima monumenta memoriae humanae impressa faxis cernuntur“.

*** Vid. Montfaucon Antiqu. Graec. pag. 174. Item; Meuselii Biblioth. Histor. Vol. III pars I. pag. 30. — 32.

§. 5.

Mennél közönségesebbé lett a' *Symbolica* vagy *Hieroglyphica* Írás, annál inkább igyekeztek az abbann előforduló jeleket rövidebbké 's együgyűbbekké tenni az emberek. Mely vagy úgy esett, hogy a' *Hieroglyphicum* jelnek egész figurája helyett, annak csak egy részét vették fel; mellyet t. i. legszükségesebbnek láttak a' dolog jelentésére;

p. o. a' *kézíves ember* helyett, mellyet annakelőtte egélszenn lefestettek, most csak két kezét, 's egy ívet tettek: vágy úgy; hogy az *effectum* (okozat) mellől, annak könnyenn kitaláltatható okát elhagyták; p. o. a' felfelé menő füstöt magábann tettek, minden alatta lévő tűz nélkül: vágy pedig a' személy és Subjectum helyett, tettek azt az eszközt vagy szerfszámot, mellyel az él; p. o. Uralkodót akarván kiabrázolni: *szemnél és Királyi páltzánál* egyebet nem festettek*.

* Vesd egybe Martini Excurs. ad Archaeol. Etrusci pag. 118. seqq.

§. 6.

Mind ezek a' jelek még eddig magát a' dőlgot ábrázolták valamennyire: de a' hangot, 's a' szókat mellyekkel a' beszéd-benn élünk, ingyen sem. Az említett képeknek és figuráknak megrövidítése után tehát, arra ment az emberi elme; hogy már nem a' dőlgot magát: hanem a' dől-gok neveit, és így magát a' beszédet fejezze ki jelekkel. E' szerint szükségesképpenn arra kellett vigyáznai, mimódonn ejti az ember a' beszédet; és nem lehetne é azt ízekre vagy részekre szaggatni (articulatio)? és midőnn a' szónak ejtéséből 's hangjából észrevették; hogy ugyan azon ízek vagy Syllabák gyakrann előfordúlnak: legelőbb is azoknak tsináltak jeleket bizonyos vonásokkal. Ebből lett a' *Syllabica Írás*, mely-benn, minden Syllaba, csak egy jellel tetetett ki, akárhány Consonansból és Vocalisból állott. Illyen írás neme vólt régen

az *Aethiopiaiaknál*, a' *Brachmanoknál*, sőt ilyen van ma is *Siambann*.

§. 7.

De mind addig nagyonn híjjános vólé az *Írás mestersége*, valamíg a' legkissebb részetskékre is, mellyekből az ízek szerint való hang áll, szorgalmatosan nem figyelmeztek, azokat észre nem vették, meg nem határozták, jelekkel ki nem tették, vagy, míg az *Alphabeticá Írást* fel nem találták. Ez a' tsudálatos mesterség, 24 betűk által, akárminémű beszédet lefest; és a' hangot, mellyet úgy látfzik tsak hallani lehet, mintegy szemmeláthatóvá téfzi.

§. 8.

A' régi Időkbenn jobbról balra vivődtek az írásbann a' betűk: mint ezt máig is láthatni a' 'Sidó és más napkeleti írásokban. Mi szolgáltatott erre alkalmatosságot? bizonyosan nem tudhatni: hihető mindazáltal, hogy a' festés, melyből állott az első írás; mert abbann az etsettel rendszerint balra szoktak dölgozni. A' Napnyúgotiak közönségesenn ellenkező módot követnek az írásbann. Megjegyzik mindazáltal a' Görögök felől, hogy ezek is eleinte, szintúgy balfelé írtak, mint a' napkeletiek*. Ugy is kellett ennek lenni, minthogy ezek az írás mesterségét a' Phoeniciaiaktól vették. Ezen szokás megváltoztatását, és a' jobbra való írásnak elterjesztését Görög Országban, az *Athenaei Pronapidesnek* tulajdonítják a' Görög írók; a' ki, a' mint

mondják, Homerus előtt élt. A' következendő időkbenn mindazáltal, e' mellett sem maradtak meg a' Görögök; hanem néha úgy írtak, hogy az első sort jobbról balra vitték, a' másodikat pedig balról jobbra, a' harmadikat ismét úgy mint az elsőt s. a. t. és ez úgy ment, hogy a' sorok meg nem szakasztattak, minden sor egybe lévén a' másikkal köttetve. Innen, mivel néminémüképpenn a' szantó ökör fordulásához hasonlított: *βρεφοειδον*, az az, *ökör fordulás formánn* való írásnak neveztetett. Így voltak írva a' Solon törvényei. Így van írva ama nevezetes *Inscriptio Sigea* is; mely *Troasbann*, a *Sigeum promontorium*, és a' Scamander vize mellett lévő térség között, egy nagy kövönn mind a' mái napig olvastatik**. Nem külömbenn az *Inscriptio Amyclaea* is; mely, nevét a' Spárta mellett lévő *Amyclae* Várostól vette, a' hol találtatott***. Néha pedig, de a' melynek már inkább játékból, mint bévett szokásból kellett esni; úgy írtak a' Görögök, hogy egyik betűt egyenesenn a' másik alá tették; melyből *olztán olzlop* forma sorok lettek; innen ez az írás módja *κρονειδον*, vagy, *olzlop formánn* valónak neveztetett. Megegett az is, hogy karikába írtak, olyan kerek kasok formájára, mellyek kisdud kerek alyról mindég ízélesebbenn ízélesebbenn mennek felfelé. Innen *σπειριδον*, az az *kasformára* valónak hívatatott. Ezzel ellenkező volt a' *πυριδον*, vagy, *torony módra* való írás, mely ízéles alyról hegyesen ment felfelé. De tsak ugyan legközönségesebb volt a' Görögök

között is a' jobbra való írás, melly mind e' mái napig is napnyúgotonn szokásbann van.

* Herodot. II. 36.

** Lásd Edm. Chifhull. Antiqu. Asiat pag. 4.

*** Lásd Nouveau Traité de Diplomatiqne Tom. I. pag. 617.

§. 9.

A' matéria mellyre írtak a' régiek, különböző vólt. Míg még nagyonn közönséssé nem lett az írás, és az nem egyébre, hanem csak a' közönséges monumentumokra fordítódott: írni, vagy is inkább, metszeni tsupánn kőre, értzre, ónra, és fára szoktak. Közönségesebbé lévén pedig az írás, kezdtek írni állatoknak bőreire, de a' mellyek még ki nem készítették *, fák hajaira, belső hárttyáira 's leveleire; nevezetesen: pálmafa levelekre; ezenkívül, vászonra, Elefánt tsontra, viaszszal bévont fa táblákra, tsigákra, papyrus nevű Egyiptomi plántára, pergamenre. Későbbenn, pamut papirosra (charta bombycina). Utóljára, a' XIII-dik vagy XIV-dik Szazadtól fogva, szokásba jött a' rongyból tsinált papiros (charta lintea), a' millyennel mi is élünk.

* Herodot. V. 58.

Jegyzés. Rómábann a' *XII Táblák* értzből vóltak; értzre metsződtek fel a' más népekkel kötött szövetségek is; a' honnan, midőn a' Gallusok, Róma építtetésének 366-dik Efstendejében,

felégették a' Capitoliumot: 3000 ilyen értz táblák olvadtak öszve. A' Solon törvényei fára metfzödtek. *Aul. Gell. Noct. Att. L. II. c. 12.* A' Sibylla jövendölési pálma levelekre vóltak írva; a' honnan a' régieknél *Folia Sibyllae* pálma leveleket tészzen. Így szintén a' Rómaiak a' könyvet, a' fá hártjáról, melyre írni szoktak, *Libernek* nevezték. Leg régibb Annalisaik vászonra vóltak írva (*Libri lintei*). A' gazdagok Elefánttontból való Táblákat tartottak, 's azokra írtak; és ha két ilyen tábla öszve vólt téve: *Diptychának* hívták, ettől a' két szótól: *δις*, *bis*, és *πλίσσω*, plico. A' viafszal bévont táblák (*Tabulae Ceratae*) legjobbann szokásbann vóltak a' Rómaiaknál. Tsigákra (*οσσανα*) az *Athenaeiek* írtak, mikor t. i. valakit tisztességes számkivetésbe akartak küldeni. A' *Papyrus* Egyiptomnak motsáros helyeinn termő káka vagy gyékény forma plánta vólt; melynek szára tíz lábnnyira is felnőtt. Ennek vékony rétjeit tövel lesejtegették. azután öszveraggatták, és úgy írtak reá az Egyiptomiak 's mások is. A' *Pergumenről* lásd a' Köz. Hist. I. Rész. pag. 267. Mind ezekről a' külömbkülömbféle matériákról pedig, Lásd: *Montfaucon Palaeogr. Graec. pag. 13.*

§. 10.

A' Matériához képest melyre írtak a' régiek, külömbözött nálok az Író eszköz is. A' kemény matériákra, 's viafszszas táblákra *stilussal* írtak: mely másképpenn *γραφειον*nak, vagy, *graphium*nak nevezetett. A' *Stilus*nak egyik vége hegyes vólt (ad exarandas); a' másik lapos (retusus et planus ad delendas literas). Eleinte a' *Stilus* vasból vólt; hanem azután, mint-hogy a' Candidatusok, mikor öszve veszték, az ilyen vas *Stilussal* egymásbann sok

sok kárt tettek, gyakrann egymást meg is ölték: tsontból kezdték azt tsinálni; de a' mely már csak a' viazfzszos táblákhoz való vólt. A' réz és márvány táblákra metfző vassal (γλυφειον, Deákúl *Caelum*), szokták vésni a' betűket. Az Egyiptomi Papyrushoz híg matéria (liquor) kívántatvann: annak elzközévé nád (καλαμος, *Calamus*, *Sovaž*) vevődött fel. A' lúd toll, mellyel ma élünk, későbbenn kezdett író elzközzé lenni*. Legelőfzször említődik az író toll *Isidorus*nál, a' ki a' VII-dik Században élt**. Ekkor is mindazáltal úgy látfzik, hogy inkább a' *Calamus* vólt szokásbann, mely igen úgy vólt metfzve, mint a' mi pennánk. Legfellyebb a' IX-dik vagy X-dik Századbann kezdett közönségessé lenni a' tollal való írás.

* A' mi *Juvenalis*bann *Sat. IV. v. 449* van: — — — — — *diversis partibus Orbis*
Anxia praecipiti venisset epistola penna

ide nem tartozik; noha azt *Montfaucon* is *Palaeogr. Gr. pag. 21.* felhossa; ebből akarvann próbálni, hogy az író toll régtől fogva szokásbann van. Itt t. i. *penna*, Poëtice annyit téfzen, mint *ala*; és a' levélnek sebessenn való jöveteléről mondatik, nem pedig mintha a' levél tollal lett volna írva.

** *Originum Libro VI. c. 14.* „*Instrumenta*
 „*Scribae, calamus et penna. Ex his enim verba*
 „*paginis insiguntur. Sed calamus arboris est; penna*
 „*avis, cuius acumen dividitur in duo*“.

§. 11.

A' híg matéria (liquor), mellyel festették a' betűket, rendszerint fekete vólt;

innen a' Görögöknél Το μελαν, a' Deákoknál *atramentum* a' neve. Plinius és Vitruvius tanúbizonysága szerint, *koromból* és *gummiból* készült. De minthogy így a' betűk megsárgultak: azután Borkóból, szénből, és gálitzkőből készítették. A' közép századokban módivá lett, a' *veres tinta* is, mely mýmiomból, és tizinóhriumból készült; kivált a' kezdőbetűket, és alólírásokat azzal tették. Ennél sokkal finomabb veres festékekkel éltek a' Constantzinápolyi Tsászárok, t. i. *Encaustum**; mellyből lett, a' Frantziáknál *Encre*, az Olaszoknál pedig, *inchiofro* neve. Ezzel a' veres bársonyszín festékekkel senkinek nem volt szabad írni a' Tsászáronn kívül**; a' honnan, *Sacrum Encaustum*nak neveztetett.

* Az *Encaustum* név jön ettől a' Görög szótól: *εγκαίω, εγκαυσω*, belésütöm. „*Encaustum*, inquit Montfaucon, *admoto igne ad picturam, et literas Imperatorias, rubrum conficiebatur*“.

** Palaeogr. Graec. C. I. „*Erat Encaustum, liquor purpureus, tam sancte ad Imperii usum, consecratus, ut aliis eo uti licitum non fuerit*“.

§. 12.

Legpompásabb 's legköltségesebb írás volt pedig, az úgy neveztetett *Chrysographia*, vagy, arany 's ezüst betűkkel való írás; millyen p. o. Upsalában az *Ulphilas Evangéliuma*, mellyet ez a' Gothus Püspök, a' IV-dik Század véginn, régi német nyelvre, az az, Visigothica dialectusra fordított; és a' melynek *Codexébenn* a' részek, mind aranyos betűkönn kezdődnek, maga pedig

a' Textus eziüst betűkkel van írva. Néha igen szép festésekkel is megékesítették a' Kézírások. Illyen p. o. a' Bétsi Bibliothecában, a' *Dioscorides Codex* az V-dik vagy VI-dik Századból.

§. 13.

A' soroknak egyenesenn való vívására, líneával v. regulával éltek; melynek neve *κανονις* v. *Canon* vólt. Elosztani pedig a' sorokat bizonyos jegyzések által szokták, mellyek a' könyvfzélire tevődtek; és innen van a' *Paragraphus*ok neve, ettől a' szótól *παρὰγραφον*, oldalról, vagy a' könyv szélire inni, jegyezni. Minthogy pedig ez a' könyvfzélire való jegyzés veres festékekkel szokott esni: innen ismét a' *Paragraphus*, *Rubricának* is nevezetett; és ez van ma is szokásbann a' Törvénytudóknál,

§. 14.

A' könyveket régebben, mint ma is gyakrann a' geographica mappákat, öfzhajtogatták. Innen *Volumen*eknek hívatattak. A' papyrus és pergamen árkusok tudnillik öfzveenyveződtek. A' legfelsőt nevezték *πρωτοκολλον*nak*; a' legalsót *εσχατοκολλον*nak. Ezen öfzveenyvezett levelek ízésére, fából v. tsontból készült kerek rámat alkalmaztatván: annál fogva hajtogatták öfzve a' könyvet. A' ráma véginn két felől kinyúló gomboknak, *cornua*, *κερατα*; *umbilici*, *ομφαλοι* vólt a' neve. És innen van ama szóllás: *ad umbilicum ducere*,

re, az az, elvégezni. Horat. Epod. 14: 7. A' rámára tekergetett leveleknek v. árku-
soknak külső része nem vólt béírva, ha-
nem csak a' belső. Hogy tehát azokat ól-
vasni lehessen: ki kellett tekergetni. Ez mi-
dön véghez ment, így tevődött ki: *explicit*;
mellyet most is láthatni sok könyveknek
a' véginn; tellyesebbenn így vólna: *expli-
citum est volumen*. A' könyv titulussa,
mely Görögül συλλαβοςnak mondatott, ki-
vúlrúl ragasztódott fel egy darab levelets-
kénn, mely πιττακιονnak neveztetett, deá-
kúl, *fronsnak*.

* πρωτοκολλον két szóból van öszvetéve,
πρωτος első vagy felső, és *κολλα*, enyv;
innen *κολλαω* enyvezem. Ez az eredete a' mai
Protocollum névnek.

§. 15.

A' sebesenn való írásra, bizonyos rö-
vidítő jelekkel *abbreviaturákkal* éltek a' régi-
ek, melyeket *Notáknak* (*Notae*) neveztek.
Innen a' kik ehez jól tudtak, későbbi idők-
benn, *Notariusoknak* hívattattak; görögül
Ταχυγραφοι. Ciceronak *Tiró* nevű libertussa,
maga talált ilyen rövidítő jeleket, a' hon-
nan azok rendszerint ő rólá neveztetnek
(*Notae Tironianae*). A' nagyobbik *Annaeus*
Senecának is vagynak ilyen *Notái*, mel-
lyeket *Cyprianus* megbővített. Meg lehet eze-
ket látni *Gruterusnál*, *Corp. Inscript. Tom.*
II. A' városok, helységek, 's más közön-
ségírói, *Tabellariusoknak*; a' magánosírók,
kik az általok leírt könyvekkel keresked-
tek,

tek, *Librarius*oknak; a' Bibliothekák pedig *Librariák*nak neveztettek. A' közép Századokban, a' könyveket leginkább Szerzetesek irták le.

§. 16.

Különös neme az írásnak az úgy nevezetett *στυλογραφία*, vagy, *κρυπτογραφία*, az az, titkos vagy elrejtett írás; midőn p. o. valaki a' szokásbann lévő alphabetica betűk helyett, szabad tetszése szerint véssen fel jeleket. Ide tartozik a' régi idők-ből, a' Lacedaemoniak *Scytalája*. Ezek, két egyforma, hoszszú 's gömbölyű botot készítettek. Ha valamely Vezér hadra ment: egyiket oda adták néki: a' másikat pedig magoknál megtartották. Hogy ha már titkos dologot akartak a' Vezérrel közleni: pergamenből hoszszú keskeny szíjjakat hasogattak, 's azokat szorosann arra a' botra tekergették. E' meglévén: a' bot hoszszába irták reá a' mit akartak. Akkor levették a' szíjjat, 's elküldötték a' Vezérhez; a' ki azt vévén, csak az említett botnak nála lévő párjára tekerte fel, 's mindjárt olvashatta; mert a' betűk éppenn úgy estek öszve rajta, mint a' másikon. Ellenbenn, más akármely boton, mely attól hoszszúságára vagy vastagságára nézve legkisebbet is különbözött; minthogy a' betűk széllyelestek: az írás olvasása lehetetlen volt. Lásd *Aulus Gellius Noct. Attic. Lib. XVII. c. 9*; és *Svidást in Voc. στυλα*. Az újjabb időkben igen sokra mentek a' titkos jelekkel való írások kifejtésében.

Híres erről a' Frantziák között *Viéta Ferentz**, a' ki élt a' XVI-dik Száz végén, IV-dik Henrich alatt. Az Anglusok között pedig *Vallisius János*, a' XVIII-dik Század eleinn; ki, az Algebra segítségével, akarminémű jelekkel írt mesterséges leveleket megfejtett, és megmagyarázott.

* *Thuanus Historiarum Lib. 129. Tom. VI. pag. 181.* azt beszéli: hogy Spanyol Országban tíz esztendei háborúja lévén Frantzia Országgal, midőn az alatt nagyobb bátorságnak okáért, titkos jelekkel írt levelek küldettek volna Spanyol Országból Indiákra: azokat a' Frantziák elfogták; de mivel sokkal több characterekkel voltak írva, mint a' mennyiből az alphabetum áll: azok sem olvashatták el, a' kik különbenn jól értettek ehez a' mesterséghez; hanem *Viétához* küldvén a' Király, addig rágódott rajtok, míg nem egyszer tökéletesen eltalálta; mely miatt osztánn két egész esztendeig minden szándékjokbann szerentsétlenek voltak a' Spanyolok.

§. 17.

A' XV-dik Század közepe táján az olvasni és tanulni szeretőknak mondhatatlan könnyebségére, feltalálódott a' *Nyomatás* mestersége, vagy a' *Typographia*; mellyet, az írás után, az emberi elmének méltánn legbetsesebb és hasznosabb találmányának tarthatni. Erről oda alább bővebben lesz szó.

§. 18.

A' betűknak és írásnak feltalálása szülte a' nyelvek pallérozását, és a' tudományo-

hyokat. Minekutánna t. i. az emberek gondolatjaikat írásbann elő tudták adni: szükségesképpenn vígyáztak mind arra, hogy előadások értelmes, ékes, tsínos, fontos, talpraesett, és a' nyelv törvényeihez 's természetéhez alkalmaztatott légyen: mind arra, hogy gondolatjaik rendesen menjenek, egymásból follyanak, öfzveállyanak, és egy tzélra vivődjenek. Így lett ofztánn, hogy a' nyelv és beszéd pallérozódásával, a' tudományok elébb mentek, az írás és nyomtatás által közönségessé tevődtek, és végre, a' szzerint, a' mint minden tudománynak a' tzélja van, egymástól elválasztattak, elrendelődtek, és mindenik, természetéhez illő formába vagy Systemába vevődött. A' *Literaria Historián*ak már az a' tzélja, hogy a' tudományok előmenetelét vagy hátráltatását; előmenetelének vagy hátráltatásának idejét, okát, és módját; a' tudós, vagy legalább tudós számba ment munkákat, és azoknak szerzőit; a' szerzők érdemit és betsit, virtusit vagy fogyatkozasit adja elő; egy szóval, hogy a' *Tudós Világot* esmertesse meg.

§. 19.

A' *Literaria Histórián*ak szükséges vől-táról meg lévén győződve a' Tudósok; elég nagy szorgalmatossággal forgolódtak annak kidólgozásabann. A' régiek közzül, néminémű kezdetit láthatni annak *Cicero*-bann (in Bruto); *Diogenes Laërtius*bann; és *Hieronymus*bann (de Viris illustribus). Ide tartoznak bizonyos tekintetbenn, a' közép Századokbann, *Photius* is és *Svidás*.
Iga-

Igazán mindazáltal, nem elébb, hanem a XVI-dik Században kezdődött formába vevődni ez a Tudomány. A' Polydorus Vergilius munkája: *De Inventoribus rerum*; szerentsétlen próba volt. Jobban és szerentsébbenn dolgozott Conrad Gesner, in *Bibliotheca Universali, s. Catalogo omnium scriptorum locupletissimo, in tribus lingvis, Latina, Graeca, et Hebraica exstantium et non exstantium, veterum et recentiorum*. Tig. 1545. Fol. úgy hogy ez a legelső munka, melyet tulajdon értelemben *Literaria Historiának* lehet nevezni. Azután, a' mellyek íródtak's nevezetesebbeknek tartanak, ezek:

Petri Lambecii *Prodromus Historiae Literariae*. Hamb. 1659 Fol. Recusus curante Jo. Alb. Fabricio, Lips. et Francof. 1710. Fol.

Eiusdem: *Commentar. de Augustissima Caesarea Bibliotheca Vindobonensi*. Lib. VII. Viennae 1665 — 74. Fol. Bővebbenn kiadta Kollár, 1766—1781. VII. Fol.

Dan. Ge. Morhofii *Polyhistor Literarius*. Lubeccae, 1688. 4. Altera editio; opus posthumum accurate revisum, et illustratum a J. Mollero, Lub. 1707. 4. — Quarta editio, aucta et usque ad annum 1747. continuata Lub. 1747. 2 Voll. 4. a J. Joach. Schwabe.

Struvii *Introductio ad notitiam rei Literariae et usum Bibliothecarum*. Jenae 1704 — 1706 — 1710 —. Post variorum emendationes opus ita formavit, ut fere novum dici queat Jo. Frid. Juglerus. Jenae 1754 — 63. 8. 3 Voll. — A Jo. Ge. Meu-

Meuselio ita digesta, amplificata, et emendata, ut paene novum opus videri possit. Vol. I. Lips. 1782. Vol. IX: P. 2. 1798. in 8-vo mai. Folytatódik.

J. A. Fabricii *Bibliotheca Graeca s. notitia scriptorum Graecorum, quorumcumque monumenta integra, aut fragmenta edita exstant.* Ennek újjabb kiadásához kezdett Harles 1790.

Eiusdem *Bibliotheca latina* Ed. V. Hamb. 1721. — 22. Ed. J. A. Ernesti Lips. 1773 — 74. 3 Tom. in 8-vo.

Eiusdem *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis.* Hamb. 1734. — 35. Vol. 5. in 8. mai. Vol. 6-tum addidit Chr. Schöttgenius ibid. 1740. 8.

Chr. Aug. Heumanni *Conspectus reipublicae literariae, sive, via ad Historiam literariam Juventuti Studiosae aperta.* 1718. 8. Legujjabbann kiadta: Jer. Nic. Eyring. Hannov. 1791.

Martin Schmeizels *Versuch zu einer Historie der Gelahrtheit.* Jena. 1728. 8. Vólt Schmeizel Brassói fi, és elsóbenn Jénai, azután Hálai Professor.

Hambergers *Zuverlässige Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vom Anfange der Welt bis aufs Jahr 1500.* Lemgo. 1759 — 64. 4. B. in 8.

Chr. Saxii *Onomasticon literarium, s. Nomenclator Historico-criticus praestantissimorum omnis aetatis, populi, artiumque formulae scriptorum, item monumentorum maxime illustrium, ab orbe condito usque ad Seculi quod vivimus tempora digestus.* Trai ad

- Rhen. 1715 — 1782. Voll. 5. Kijött a' 6-dik és 7-dik Volumen is 1790.
- Mich. Denis *Einleitung in die Bücherkunde*.
 1. Theil Bibliographie Wien 1777.
 2. Theil Literärgeschichte 1778. 2 Vol. in 4-to.
- Jo. Christoph. Frid. Bährens *Anzeige der griechischen und lateinischen Klassiker*. Halle. 1786. 8 min.
- Theoph. Christoph. Harles *Introductio in Historiam Linguae Graecae*. Ed. 2. emendatior et auctior. Altenburgi Tomus prior 1792; Tomi posterioris pars I et II. 1795, in 8 mai.
- Eiusdem *Introductio in Notitiam Literaturae Romanae, imprimis Scriptorum Latinorum*. Norimb. 1781. 8 mai. P. I. II.
- Eiusdem *Notitia Literaturae Romanae imprimis Scriptorum Latinorum*. Lips. 1789. 8.
- Carl. Joseph Bouginé *Handbuch der allgemeinen Literärgeschichte*. Zürich 1789. — 1792. Voll. 5. in 8 mai.
- Jo. Joach. Eschenburgs *Handbuch der klassischen Literatur*. Berlin und Stettin 1792. in 8 mai.
- Ludw. Wachlers *Versuch einer allgemeinen Geschichte der Literatur*. Lemgo. 1793. — 96. Voll. 3. in 8. min. Folytatódik.
- Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék *Bibliothecae Pars 1*. Viennae. 1796. *Pars 2* ibid. 1800.

§. 20.

Mind ezeket az írókat egybevévén is, nem kell gondolni, hogy azokbann a' Világnak minden Túdóssai's azoknak munkái

kái feltaláltatnának. Mert voltak 's vagynak Túdósok, a' kik nem írnak; mások, kiknek munkái elvesztek; vagy nem érdemesek; hogy említettessenek. Voltak 's vagynak olyanok, kik sem magok; sem Nemzetek, tudományokról a' pallérozottabb Nemzetek előtt nem esmeretesek. Ebből a' munkából is tehát mind ezek elmaradnak; és csak azok jegyeztetnek fel, mellyek érdemesek; esmeretesek; nevezetesek, és a' tudásra hasznosok. Nevezetesenn

II.

A Z Ó T E S T A M E N T O M I
S Z E N T Í R Ó K.

§. 1.

A Z Ó Testamentomi Írók között, mint szintén minden Külső Írók között is, legrégibb *Mó'ses*, *Amram*nak fija a' Lévi Nemzetségeből, ki Egyiptombann Királyfi módra neveltetvénn fel; Nemzetének szabadtója lett. Meghólt Kr. Ur. sz. előtt 1491. észkendővel. Öt könyvei, úgymint *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, és *Deuteronomion*, közönséges névvel *Pentateuchus*nak neveztetnek. Szinte azon egy időre tetik Mó'sessel *Jóbnak* élete is, *Uz* tarto-